

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Кристина АРУШАНЯН

викладач відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів органами,
які проводять досудове розслідування,
Національної академії прокуратури України,
юрист 1 класу, кандидат юридичних наук
kristicity@mail.com

УДК 343.13

ПРОКУРОР У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ З ПЕРЕГЛЯДУ УХВАЛ, ПОСТАНОВЛЕНИХ НА СТАДІЇ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Право на забезпечення оскарження судових рішень є важливою гарантією прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального процесу. Так, В.Т. Маляренко зазначає, що справедливість судового рішення неможлива без реалізації права заінтересованої особи на його перевірку іншим складом суду. Причому таким складом суду, який є колегіальним, незалежним від суду, що ухвалював оскаржуване рішення, та який без відправлення справи в той же суд може сам скасувати попереднє рішення і, дослідивши необхідні обставини, постановити своє, остаточне. Такий порядок перевірки судових рішень прийнято називати апеляційним. Він притаманний більшості держав світу, оскільки вважається найбільш надійним [1, 186].

Значний внесок у вирішення проблем кримінальної процесуальної діяльності прокурора на стадії виконання судових рішень зробили такі вчені, як В.М. Бибіло, О.В. Грищенко, Г.К. Кожевніков, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, Є.О. Матвієнко, О.Р. Михайленко, В.В. Назаров, В.В. Ніколюк, В.Т. Нор, І.Д. Перлов,

М.А. Погорецький, М.К. Свиридов, Г.П. Серєда, О.М. Толочко, Л.Д. Удалова, І.О. Харченко та інші. Разом з тим багато важливих теоретичних і практичних питань, пов'язаних з переглядом ухвал, постановлених на стадії виконання судових рішень та правової природи участі у ньому прокурора, не отримали в кримінально-процесуальній науці відповідної розробки.

Метою статті є визначення місця прокурора у кримінальному провадженні з перегляду ухвал, постановлених на стадії виконання судових рішень, всебічне висвітлення особливостей вказаного провадження, а також доповнення переліку підстав для ініціювання прокурором провадження з перегляду ухвал, постановлених на стадії виконання судових рішень з метою ефективного забезпечення прав і свобод громадян.

Однією з основних засад судочинства, зазначених у ст. 129 Конституції України, є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Проте у КПК України 1960 року була відсутня норма, яка розкривала б зміст вказаної засади судочинства

для кримінального провадження. У п. 17 ч. 1 ст. 7 КПК України 2012 року серед загальних засад кримінального провадження передбачено забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, а також розкрито її зміст у ст. 24 Кодексу таким чином: 1) право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого; 2) право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

На нашу думку, така позиція законодавця обґрунтована, оскільки у зазначених нормах конкретизується конституційна засада судочинства – забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду щодо кримінального провадження, та вичерпно висвітлюється її зміст.

У КПК України 2012 року не визначено жодних обмежень щодо можливості оскарження будь-якої ухвали суду, винесеної при вирішенні питань, пов'язаних із виконанням судових рішень. Так, згідно з ч. 5 ст. 539 чинного КПК України за наслідками розгляду клопотання про вирішення питання, пов'язаного із виконанням вироку, суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку. Термін «апеляція» (від лат. *appellatio* – прохання, скарга) тлумачиться як звернення, одна з форм оскарження судових рішень у цивільних і кримінальних справах до суду вищої (апеляційної) інстанції, що має право переглядати справу [2, 131]. Слід зазначити, що питання апеляції в кримінальному судочинстві України було проблемним протягом багатьох років, бо у Кримінально-процесуальних кодексах УРСР 1922, 1927 і 1960 років не було передбачено цього виду перегляду судових рішень, оскільки його вважали пережитком буржуазного правосуддя.

Фахівці у сфері кримінального судочинства надають кілька визначень поняття «апеляція». Так, О.Ю. Костюченко розглядає апеляцію як: 1) одну з форм оскарження судових рішень; 2) уніфіковану форму звернення до апеляційного суду з метою перегляду рішення місцевого суду, який розглядав справу; 3) привід для початку

апеляційного провадження; 4) спосіб перевірки судових рішень [3, 10]. Погоджуючись із таким тлумаченням, зазначимо, що апеляційна форма провадження характерна для більшості правових систем.

У науковій літературі відсутня єдина думка щодо питання про коло учасників, які можуть ініціювати перегляд на стадії виконання судових рішень. Дослідження провадження з розгляду і вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень, передбачає насамперед визначення процесуального статусу учасників, тобто закріплення за ними відповідних процесуальних прав і обов'язків у межах даного провадження. Розглядаючи суб'єктів оскарження ухвал на стадії виконання судових рішень, зауважимо, що таке право повинні мати засуджений, його захисник, особа, яка звернулася з клопотанням, представник установи виконання покарань, а також прокурор. Проте у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України не визначено коло осіб, які мають право на таке оскарження. У ч. 5 ст. 539 КПК України закріплено, що оскарження прокурором ухвали суду щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким зупиняє її виконання. У ст. 393 КПК України, у переліку осіб, які мають право на апеляційне оскарження, засудженого та його захисника не названо.

Питання надання такого права представнику установи виконання покарань також є дискусійним. Ті, хто не погоджується з доцільністю надання права оскарження представнику установи виконання покарань, аргументують свою позицію твердженням, що під час провадження з питань виконання судових рішень представник адміністрації продовжує здійснювати обмежену функцію кримінально-виконавчого впливу, тому в нього немає процесуального інтересу, отже, він не може мати право порушувати перевірочне провадження, як позбавлений такої можливості слідчий, що здійснює досудове розслідування [4, 86]. Проте, як вважає А.Ф. Аманулліна, представник виправної установи має свій правовий інтерес, який обстоює у провадженні з питань виконання вироку, тобто здійснює

окрему кримінально-процесуальну функцію, тому йому необхідні адекватні засоби, зокрема можливість оскарження рішення суду [5, 150]. Крім того, за умов, якщо у провадженні з питань виконання вироку прокурор бере факультативну участь, мають місце випадки, коли в процесі не буде учасника, правомочного оскаржити незаконне і необгрунтоване рішення. У зв'язку з цим, враховуючи статус обов'язкового учасника, представник установи виконання покарання повинен мати таку можливість. Вважаємо, що право оскарження ухвал на стадії виконання судових рішень слід надати прокурору, який брав участь у розгляді питання, а також прокурору вищого рівня. З огляду на зазначене, вважаємо необхідним запропонувати внести зміни до ч. 5 ст. 539 КПК України, доповнивши її таким положенням: «Апеляційну скаргу на ухвалу мають право подати: 1) засуджений, його законний представник та захисник; 2) особа, яка звернулася з клопотанням; 3) орган або установа виконання покарань; 4) особа, яка відбула покарання; 5) прокурор, який брав участь у розгляді питання, та прокурор вищого рівня; 6) потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та інші особи в частині, що безпосередньо стосується їх прав, обов'язків чи законних інтересів».

Однією з ознак апеляційного провадження є строк подання апеляції. У ч. 5 ст. 539 КПК України міститься відсилочна норма щодо оскарження ухвали, винесеної судом на стадії виконання судових рішень, – вона може бути оскаржена в апеляційному порядку. Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 395 чинного КПК України на ухвали суду першої інстанції апеляційна скарга може бути подана протягом семи днів з моменту її оголошення. Для особи, яка перебуває під вартою, строк подачі апеляційної скарги обчислюється з моменту вручення їй копії судового рішення. Якщо ухвалу суду було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня отримання нею копії судового рішення.

Предмет апеляційного оскарження у кримінальному провадженні визначений у ч. 1 ст. 392 КПК України. Ним є: 1) вирок, крім випадків, передбачених Кодексом;

2) ухвали про застосування чи незастосування примусових заходів виховного або медичного характеру; 3) інші ухвали у випадках, передбачених цим Кодексом.

Згідно з КПК України 1960 року за результатами розгляду питань, пов'язаних з виконанням вироку, суддя виносив постанову. Необхідно зазначити, що у чинному кримінальному процесуальному законі види судових рішень уніфіковано і у ст. 369 КПК України передбачено тільки два – вирок і ухвала. Судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, має виклад у формі вироку, а судове рішення, у якому суд вирішує інші питання, – у формі ухвали. Таким чином, у результаті розгляду питань, пов'язаних з виконанням судових рішень, суддя виносить ухвалу, яка і буде предметом апеляційного оскарження на стадії виконання судових рішень. Правова природа таких рішень суттєво відрізняється від судових рішень, які приймаються при розгляді справи по суті – вироку, ухвал про застосування чи незастосування примусових заходів виховного або медичного характеру.

Рішення є родовим поняттям, а постанова, вирок, ухвала, обвинувальний акт є видами рішень у кримінальному судочинстві. У кримінальному процесуальному законодавстві до рішень віднесено вирок, ухвалу, постанову. Таким чином, система судових рішень на стадії їх виконання – це впорядковане поєднання: процесуальних рішень суду; кримінально-процесуальних правовідносин, які виникають у зв'язку з прийняттям судових рішень; кримінально-процесуальної діяльності суб'єктів під час прийняття судових рішень, спрямованої на захист прав та законних інтересів осіб; діяльності судових органів, що мають право приймати рішення.

Форми вироку, постанови, ухвали передбачені законом і мають імперативний характер. Вимоги, що висувуються до процесуальних актів, належать як до формальної, так і до змістовної сторони. Порухення таких вимог є підставою для скасування відповідних актів. Так, у ч. 1 ст. 370 КПК України встановлено, що судове рішення має бути законним, обгрунтованим і вмотивованим. Законним є рішення, ухвале-

не компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтвержені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до вимог закону. Вмотивованим є рішення, в якому наведено належні й достатні мотиви та підстави для його ухвалення.

Вважаємо, що судові рішення, крім зазначених властивостей, повинно також бути справедливим. Про справедливість як ознаку судового рішення йдеться у ст. 337 КПК України (межі судового розгляду), ст. 410 КПК України (неповним визнається судовий розгляд, під час якого залишилися недослідженими обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення); ст. 412 КПК України (істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону є такі порушення вимог цього Кодексу, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне, обґрунтоване та справедливе судове рішення); ст. 414 КПК України (невідповідним ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим як через м'якість, так і через суворість).

В юридичній літературі справедливість розглядається переважно як властивість не судових рішень взагалі, а лише вироку як основного акта правосуддя. Так, В.Т. Млярченко та В.Г. Гончаренко вважають, що справедливим є вирок, правильний по суті та по формі вирішення справи і такий, що відповідає як правовим, так і моральним принципам ставлення до підсудного і вчиненого ним діяння. Такий вирок має виховне значення не тільки для підсудних, а й для громадян, присутніх у залі судового засідання [6, 896]. На наш погляд, ухвали на стадії виконання судових рішень також повинні відповідати моральним принципам ставлення до засудженого і вчиненого

ним діяння та мають виховне значення. М.С. Строгович наголошував на тому, що виокремлення справедливості як вимоги, що пред'являється до вироку, є правильним не тільки з огляду на правове, а й моральне ставлення до людини, доля якої вирішується вироком [7, 703]. Вважаємо, що зазначене повною мірою стосується і ухвал на стадії виконання судових рішень. О.В. Сапін, пропонуючи закріпити справедливість як властивість вироку, визначає її як призначення покарання особі відповідно до вимог кримінального закону з урахуванням її особистості та ґрунтуючись на принципі гуманізму. Автор справедливо зауважує, що такі обов'язкові властивості судових рішень, як законність, обґрунтованість, вмотивованість та справедливість є взаємозалежними, взаємобумовлюючими та взаємодоповнюючими і характеризуються своєю невід'ємністю [8, 88]. Вказаним критеріям повинні відповідати і ухвали суду про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким; про звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років; про звільнення від покарання за хворобою, а також інші ухвали, постановлені на стадії виконання судових рішень.

З огляду на зазначене, пропонуємо таку редакцію ч. 1 ст. 370 КПК України: «Судове рішення повинно бути законним, обґрунтованим, вмотивованим та справедливим». Доцільним є також доповнення ст. 370 КПК України частиною 5 наступного змісту: «5. Справедливим є рішення, в якому питання про покарання особи вирішується відповідно до вимог кримінального закону з урахуванням її особистості та ґрунтуючись на принципі гуманізму».

Відсутність в ухвалі, постановленій на стадії виконання судових рішень, вказаних властивостей сукупно або окремо має бути підставою для її оскарження учасниками процесу, а також скасування судом апеляційної інстанції. Слід також зазначити, що наявність таких підстав має стати для прокурора обов'язком оскаржити відповідну ухвалу. Щодо цього В. Случевський наголошує, що оскарження вироку прокурором – не факультативне право, а обов'язок,

який він здійснює не тільки в інтересах обвинувачення, а і в інтересах закону [9, 380]. Нагадаємо, що прокурор передусім є представником держави, який перебуває на державній службі, а тому першочергово відстоює не приватний, а публічний інтерес.

Загальні підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції закріплені у ст. 409 КПК України. Аналіз цієї норми свідчить, що до підстав для скасування або зміни ухвал, постановлених у провадженні з виконання судових рішень, належать такі: 1) неповнота судового розгляду; 2) невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження; 3) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону; 4) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

Прокурор, на наш погляд, може оскаржувати відповідну ухвалу з підстав неповноти судового розгляду, якщо під час розгляду питання в суді першої інстанції були відхилені заявлені ним клопотання про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій для підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких може мати істотне значення для постановлення законної, обгрунтованої та справедливої ухвали. Крім того, оскарження прокурором із зазначеної підстави можливе також, якщо необхідність дослідження тієї чи іншої підстави обумовлена новими даними, які стали йому відомі після розгляду в суді першої інстанції. Ухвала суду з таких підстав підлягає оскарженню прокурором лише тоді, коли невідповідність висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження вплинула чи могла вплинути на правильність застосування закону України про кримінальну відповідальність і на вирішення питання про покарання або застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру.

У ч. 1 ст. 412 КПК України закріплено положення, згідно з яким істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону є такі порушення КПК України, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне, обгрунтоване та спра-

ведливе судове рішення. Проте у цій дефініції не висвітлено поняття «істотне порушення в кримінальному провадженні».

У чинному КПК України визначено перелік обставин, за яких судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню і які є істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону. Їх можна розподілити на три групи. До першої групи слід віднести обмеження прав учасників кримінального процесу: 1) судове провадження здійснене за відсутності потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання (п. 5 ч. 2 ст. 412 КПК України); 2) судове провадження здійснене за відсутності обвинуваченого або прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою (п. 3 ч. 2 ст. 412 КПК України). До другої групи належать порушення засад кримінального судочинства: 1) судове провадження здійснене за відсутності захисника, коли його участь є обов'язковою (п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК України); 2) судове рішення ухвалено незаконним складом суду (п. 2 ч. 2 ст. 412 КПК України); 3) за наявності підстав для закриття судом провадження в кримінальній справі його не було закрито (п. 1 ч. 2 ст. 412 КПК України). Третя група містить порушення процедурних питань судочинства: 1) у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або відсутній технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції (п. 7 ч. 2 ст. 412 КПК України); 2) порушено правила підсудності (п. 6 ч. 2 ст. 412 КПК України). Проте не всі з зазначених порушень можуть бути повною мірою використані при оскарженні ухвал, постановлених на стадії виконання судових рішень, а саме: потерпілий не є обов'язковим учасником провадження з виконання судових рішень, у даному провадженні відсутній обвинувачений, немає провадження в кримінальній справі.

Неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, визначене у ст. 413 КПК України 2012 року і полягає у: 1) незастосуванні судом закону, який підлягає застосуванню; 2) застосуванні закону, який не підлягає застосуванню; 3) неправильному тлума-

ченні закону, яке суперечить його точному змісту; 4) призначенні більш суворого покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність. Останнє порушення не може бути підставою для оскарження ухвал, постановлених на стадії виконання судових рішень, адже покарання на досліджуваній стадії не призначається. З аналогічних причин не є підставою оскарження і невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого. Разом з тим при вирішенні питання про покарання на стадії виконання судових рішень суд повинен врахувати поведінку та особу засудженого. Тому вважаємо доцільним доповнити ч. 2 ст. 409 КПК України положенням такого змісту: «Підставою для скасування або зміни ухвали суду першої інстанції у провадженні з виконання судових рішень може бути вирішення питання про покарання без урахування поведінки та особи засудженого під час його відбування».

Таким чином, кримінальна процесуальна діяльність прокурора у кримінальному

провадженні з перегляду ухвал, постановлених на стадії виконання судових рішень, має важливе значення для ефективного забезпечення прав і свобод громадян. Право на оскарження ухвал, постановлених на стадії виконання судових рішень, має надаватись: 1) засудженому, його законному представнику та захиснику; 2) особі, яка звернулась із клопотанням; 3) органу або установі виконання покарань; 4) особі, яка відбула покарання; 5) прокурору, який брав участь у розгляді питання, та прокурору вищого рівня; 6) потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу та іншим особам у частині, що безпосередньо стосується їх прав, обов'язків чи законних інтересів. Ухвали на стадії виконання судових рішень повинні відповідати моральним принципам ставлення до засудженого і вчиненого ним діяння. Доцільним є доповнення переліку підстав для скасування або зміни ухвали суду першої інстанції у провадженні з виконання судових рішень положенням щодо вирішення питання про покарання без урахування поведінки та особи засудженого під час його відбування.

Список використаних джерел:

1. *Маляренко В.Т.* Побудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Маляренко Василь Тимофійович. – Х., 2005. – 449 с.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [відп. ред. Ю.С. Шемшученко]. – К.: Українська енциклопедія, 1998. – Т. 1: А–Г. – 672 с.
3. *Костюченко О.Ю.* Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.Ю. Костюченко. – К., 2004. – 21 с.
4. *Матвиенко Е.А.* Уголовное судопроизводство по исполнению приговора / Е.А. Матвиенко, В.Н. Библио. – Минск: Издательство Белорусского университета, 1982. – 206 с.
5. *Амануллина А.Ф.* Судебный контроль в стадии исполнения приговора: дисс. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Амануллина Аниса Фирдусовна. – Казань, 2008. – 221 с.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. – К.: Юрисконсульт; КНТ, 2008. – 896 с.
7. *Строгович М.С.* Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 703 с.
8. *Сапін О.В.* Прокурор у кримінальному провадженні з перегляду судових рішень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Сапін Олександр Валерійович. – К., 2012. – 227 с.
9. *Случевский В.* Учебник русского уголовного процесса. Судопроизводство / В. Случевский. – СПб.: Типография М.М. Стасюлевича, 1892. – 444 с.

Кристина АРУШАНЯН

ПРОКУРОР У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ З ПЕРЕГЛЯДУ УХВАЛ, ПОСТАНОВЛЕНИХ НА СТАДІЇ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

У статті досліджено місце прокурора у кримінальному провадженні з перегляду ухвал, постановлених на стадії виконання судових рішень. Розглянуто характерні особливості такого провадження. Визначено підстави для скасування або зміни ухвали суду першої інстанції у провадженні з виконання судових рішень.

Ключові слова: прокурор; кримінальне провадження; виконання судових рішень; кримінальна процесуальна діяльність; стадія кримінального провадження.

Кристина АРУШАНЯН

ПРОКУРОР В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ ПО ПЕРЕСМОТРУ ОПРЕДЕЛЕНИЙ, ПОСТАНОВЛЕННЫХ НА СТАДИИ ИСПОЛНЕНИЯ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ

В статье исследовано место прокурора в уголовном производстве по пересмотру определений, постановленных на стадии исполнения судебных решений. Рассмотрены характерные особенности такого производства. Определены основания для отмены или изменения определения суда первой инстанции в производстве по исполнению судебных решений.

Ключевые слова: прокурор; уголовное производство; исполнение судебных решений; уголовная процессуальная деятельность; стадия уголовного процесса.

Krystyna ARUSHANIAN

PROSECUTOR IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE REVISION OF DECISIONS, RENDERED ON THE STAGE OF ENFORCEMENT OF JUDGMENTS

The article researches the position of the prosecutor in criminal proceedings on the revision of decisions, rendered on the stage of enforcement of judgments. Considered the characteristic features of this production. Identified the reasons for the cancellation or modification the court decisions of first instance on the stage of enforcement of judgments.

Keywords: prosecutor; criminal proceeding; enforcement of judgments; criminal procedural activity; stage of the criminal proceedings.

